PAPP ZOLTÁN

PARASZT-PÁRIZS*

(RÉSZLET)

A MEGÉRKEZÉS

Amikor a vonat szuszogva elhagyja Kishomokot, a kertek, gyümölcsfák mögött lassan feltűnnek a város tornyai. Néhány felkiáltójel magasodik a párába vesző háztömbök fölé. A vonatablakból, amely különben mindig mocskos, ezt eléggé rosszul látni. Messze is esik a látvány, mert a vonat szinte még csak nem is érinti a várost. Mintha el akarná kerülni. Csak Népkertnél és a Nagyállomásnál szakadnak a házak a vasútig, a kettő közt pedig messzire húzódnak a csillogó acélsínektől. Strand, stadion, kulipintyók, gyümölcsfáktól zsúfolt kertek — de csak akkorák, mintha zsebkendőket terítgettek volna egymás mellé — töltik ki a vasúti töltés és a kőfal közötti senki földjét. Néhol még az ember kezenyoma se látszik itt. Bozótok tövében szurtos gyerekek játszanak. Ámuló szemmel nézik a mozdonyt, amely fölgyorsulni se tud már, csak lihegni, amíg a Nagyállomásig görgeti a kocsisort. A MÁV-kocsik talán a millennium idejéből valók, az állomás is ütött-kopott. Talán egyidős a szerelvénnyel, talán öregebb. Köszönhetnének egymásnak, mint ismerősök. Valamikor az egész monarchia tele volt ilyen állomásokkal. Ez az itteni a nagyközségi szabvány, a Duna alsó folyásánál csakúgy találni még mását-párját, mint valahol Prága környékén, vagy az osztrák Alpok egyes kevésbé látogatott vidékein. Az idő, a háború, a mindenen változtatni akaró ember ugyan sokat elpusztított közülük, de mutatóba is bőven maradt. Az utasok többsége azonban leszáll Népkerten. Az állomásépület, amely szintén egy rendezett nagyközségre méretezett, mindjárt szembetűnik majolika díszeivel. Az anyag, az ornamentika, a színek a fejlett majolikaiparra utalnak, amely egykor a város egyetlen, nagyobb távú kalandozásra is útra bocsátható nevezetességének számított. De inkább csak a szakemberek körében. A használati eszközöket vásárló parasztnak cserép volt az csak, ha innen való is.

BEFELÉ A VÁROSBA

Az országút megbicsaklik az állomás mögött, és a síneket átszabdalva a lakott település útjává szélesedve a város felé igyekszik. A jobb oldali járdán alig megy valaki. Mindenki az innenső gyalogjárón igyekszik „befelé". A túloldalon a gáz- és villanytelep, néhány ház, aztán a városi uszoda fala. Az innensőn, szinte kéztávolságnyira, házak. Villák. Üdülőtelepnek is gondolhatná az idegen, aki, ha jobban körültekint, különös alakzatokat lát. Van itt építmény a húszas-harmincas évek díszteien stílusában. Másik a vasbeton két világháború közötti térhódítását jelzi. Akadnak szeszélyes formák is, aszimmetrikus emeletmegoldások, váratlanul felkanyargó lépcsők, néhány kubista vetületű tömb, de a legtöbb mégis egyszerű villa, a megállapodott jólét nem hivalkodó, de ami van, azt azért takargatni se akaró stílusában. Előttük fa- és vaskerítések. Magasba fúródó kisipari dárdák, néhol díszítő szándékú vaslevelek. Amilyennek a szépséget a helybeli díszkovács elképzelte. A kerítések kerteket védenek. Bukszusokat, ezüstfenyőket, lugasokat, ágyásokat, virágba borult bokrokat, karóra tűzött üveggömböket, kerti törpéket, búsuló juhászt, akit jószágaival

* E sorok írója 1954 nyarán került szorosabb kapcsolatba azzal, amiről most részletesebben szólni akart. Első impressziói számára döntőnek és meghatározónak bizonyultak, ezért azt sugallná olvasójának, hogy ő is ehhez a dátumhoz kapcsolja a képeket és állapotokat, amelyekről ez az írás próbálja tudósítani. (P. Z.)

együtt beborított a folyondár. Mondom, akár üdülőtelepnek is gondolhatná ezt a gyanútlan idegen, mert — mihelyt az állomásról jövők csapata elvonul — a forgalom kicsi, az utcán alig járnak. Legtöbben még a kertekben foglalatoskodnak, vagy beszélgetnek a kapuban. A villasor mögött utca húzódik. A házak itt is a főút diktálta divat szándékai szerint épültek, de jóval szegényesebbek, és noha újabbak, elhagyottabbnak látszanak. Hátsó udvaruk már a mezőgazdasági művelésű földekre néz, amelyek egészen idáig nyomultak, hogy az itt élőnek mindig emlékezetébe idézzék: ebből a földből élsz, ez tart el, ez a mindened. A terület különben lapos fekvésű. Ha próbálkoztak is víztelenítésével, nem sok eredménnyel történhetett. A régebbi házak falán szinte napról napra feljebb kúsznak a fehér foltok, újabb és újabb felületeken üt ki a salátrom. A nedvesség lerúgja a vakolatot, eszi a téglát, a téglák közötti kötést. Úgyhogy ahol nem gondolnak az időnkénti tatarozásra, ott hamarosan minden a pusztulás sivár képét mutatja.

A KŐFALNÁL

Tízperces séta után érni el a kőfalhoz. Itt egy kaptatón lehet felkapaszkodni a főtér szintjéig, a kőfal meredélye mögött szinte várként magasodó, ezért bizony behemótnak tűnő nagy épületek talpazatáig. A fal azután épült, hogy a közeli Szegedet kiöntötte régi formáiból az akkoriban még eléggé szeszélyes Tisza. Nagy szerencsétlenség volt ez, de ha úgy vesszük, egyedülálló szerencse is. Korszerű szerkezetet kapott az újjáépülő város: tekintélyes közterek, körutak, sugárutak hálórendszerével. Budapesten kívül egyedül a nagyobb magyar települések között. És természetesen körtöltést is. Hogy legyen, ami védje a Tiszától. Az itteni urak is megértették az idők szavát. S habár a Tisza messze volt, e távolból is elég félelmetesnek tűnt. Rövidesen megszavazták a pénzt, és építeni kezdték a védelmi műveket. Belőlük ez a kőfal lett maradandó. Egy kis túlzással régmúlt idők illúzióját is keltheti. Vörhenyes színével, amelyet üdén tarkít a zöldnövényzet, annak hangulatát idézi, milyen is lehetett a középkor, amely errefelé nyomtalanul tűnt el az időben. A folyó azonban nem jött el idáig. A város háborítatlanul élhette a maga életét, amelyet tervszerűség, önkény, véletlen, szeszély, gőg egyaránt alakított. A városháza farral fogadja a szomszéd centrum felől érkező idegent. A két város sose tudott igazán összebékülni. Mintha a szomszéd vár felé hátsó traktusát mutató városháza akaratlanul is jelképe lenne ennek. Az eklektika méhében fogant, de kissé zömöken magasodik a kőfal fölé. A városrendező bölcsesség eléje s a kőgát elé telepítette „Ivánt" — ahogy az idevalósiak hívják a felszabadulási emlékmű kezét széttáró, hatalmas katonaalakját. Amerre a figura néz, arról érkeztek a városnak szabadságot hozó hadsereg egységei. Az útvonal és a városszépészeti szándék ilyen mechanikus összepárosítása nem bizonyult túlontúl szerencsésnek. A nehézkes hatást sugalló környezetet nem oldotta könnyedebbé a szobor, de jelleget azért adott neki. Végezetül is a látvány látvány marad az esztétikai harmónia minősítő bélyegzőjének híjával is. A főtérre igyekvő is megőrzi magában, mint a városi jellegzetesség egyik sarkpontját. Az errefelé perzselően sugárzó napfényben már-már hivalkodva élnek a színek: a térség élénkvörös salakja, a kőfal érett rőtje, a növényzet üdezöldje. A felkapaszkodó országút kékesszürkén vág magának csapást a két háztömb között. Iván talpazata hidegfehéren küldi vissza a fényt, a sötétté feketedett szobor meg inkább magába gyűjti. Mögöttük, a levegőt remegtető hőségben ott világlik a házfalak sárgája, akár egy szemnyugtató paraván, e színspektrum higgadt és összegező lezárásaként.

A KÓRHÁZTÓL A GIMNÁZIUMIG

Balról, de már egészen a látómező kissé torzulásveszélyes legszélén a kórház nagy tömbje nehezedik a fák koronájára. Jobbról viszont, a Népkertre nyitva ablakait, a gimnázium épülete nyújtózik. Valaki megírhatná már egyszer ezeknek a vidéki kultúrintézményeknek hiteles történetét. Nem egyszerű középfokú iskolák voltak ezek, és sok helyütt még ma sem azok. A gimnázium nemcsak Nagykőrösön volt egyben akadémia is. Ezek a többnyire hatalmas középületek, amelyek a provinciákban ma is a legnagyobb építészeti teljesítmények közé tartoznak, sokrétű szándékoknak adnak helyet, teret. Valamikor talán a középosztálybeli igény szülte őket. Itt adták azt az érettségi bizonyítványt, amely egyetemi kiegészítés nélkül is szabadjegy lehetett bárhova, beleértve ebbe a magyar köz-, társadalmi és társasági élet legkülönbözőfélébb területeit. Nem tettek volna szert ma is közismert hírne-

vükre ezek az oktatási intézmények, ha megrekednek az őket létrehozó szándék elfajult célkitűzéseinél. Legtöbbjük — becsületére legyen mondva a korabeli, csak kevéssé dicsérhető oktatásügynek — túllendült az alapkőnek számító kisszerűségen. Ha funkcióján nem is tudott változtatni, csak azokat taníthatta, akiket tanított, hatókörében azért kitört az iskola falai közül, vállalva városa szellemi ébresztője, a kovász szerepét... Nem egyszerű iskola volt többé, hanem a kulturális fogékonyság, a művelődési szándék, a kutató kedv valóságos szimbóluma lett. Műszaki és agrár értelmiség ezekben a városokban a szívszorító visszamaradottság miatt nem lehetett. A hivatalnokréteg ambícióját annyira lekötötte a felfelé törekvés és a maga választotta cicomáktól szinte barokkossá duzzasztott társasági élet normáinak való permanens megfelelés ambíciója, hogy ha akarta volna, ha alkalmas lett volna, ha nem lett volna korrupt, üresfejű, pökhendi és felfuvalkodott, akkor sem tudott volna megfelelni semmilyen nemesebb törekvés hordozójának. A körorvosok legtöbbjét hamar elcsüggesztette a kilátástalannak ítélt egészségügyi helyzet, a kisszerűség elefantiázisa; sokuk különben is a gyorsan megteremtett és biztonságos anyagi jólét csalóka légkörében elnyújtózva veszítette el energiamennyiségének azt a hasznos részét, amely a közéleti munkálkodás pályáin való keringés üzemanyaga lehetett volna. Ahol kórház volt, ott némiképp módosult a helyzet. Orvosainak egy része belefáradt ugyan a rutinmunkába, de néhányan a kutató-búvárkodó természettudós szerepét választották, sajnos olyan szokásnak engedelmeskedve egyben, amelynek ideálja, sőt létformája volt a visszahúzódás, az „egzakt magány". S ha a harmadik változatnak akadt is megfelelője, élt a fehér folyosók labirintusában egy-egy olyan ember, akit nemcsak az orvostudomány, hanem a társadalmi betegségek kérdései is foglalkoztattak, az intézmény maga elsősorban mégis azzal tűnt ki, hogy szigorúan ragaszkodott az elvhez: megfelelni hivatásának, azokkal a kórokkal és okozóikkal foglalkozni, amelyek az orvostudomány határain belül föllelhetők. Ezért lehetett, hogy a nagyobb vidéki városokban voltak divatos, felkapott orvosok — ilyenek mindenütt vannak —, akadtak „csodakezűek", akikben a vajákosoknak kijáró szenvedéllyel hitt a gyógyulni akaró ember... De a megbecsülés úgyszólván minden esetben a szakmának szólt. Igaz, másnak nem is szólhatott. De ez is nagy dolog volt azért, hogy volt minek szólnia.

TANÁRSORS

Időnként akadt egy-egy hivatásszerető vagy feltörekvő ügyvéd, aki kormánypárti vagy ellenzéki hevülettel a politika útjait is taposta. De ez is csak mint kivétel erősítette azt a szabályt, amely az értelmiség (akkoriban a középosztály egy részének mondták) közéleti tevékenységét summázta, jobbára negatív végkicsengéssel. Maradt tehát a tanári kar — a gimnáziumban. A harc nemes volt, de eléggé kilátástalan. Vívóinak sokszor hírnevet szerzett, de a végeredmény gyakran hamar illékonynak, szívszorítóan csekélynek bizonyult. A folyosón — melynek járdáját nemzedékek koptatták — tablók lógnak egymás mellett. Tanulságos végigpillantani ezeken a pózba merevedett arcokon. Gazdáik a megszerzett kultúra egy bizonyos fokát ünneplendő ültek a fényképezőgép elé, ezért mindig tizennyolc évesek. Így akár az időtlenség hamis optikájával is szemlélhetnénk őket, ha nem helyezték volna melléjük tanáraik képmásait is. Mintha kegyetlen időgépbe ülne a néző: sorsok peregnek előtte, gyorsan, kíméletlenül, sallangtalanul. Itt telt, derűs arc, öt méterrel odébb már ráncok, barázdák szabdalják, a következő ablak mellett pedig egy megtört öreg ember bámul maga elé az üveg mögött. Tanársors. Azért, mert nemcsak a mindenkire váró fizikai romlást, összeroppanást szemlélhetni benne. Egy, az átlagemberénél szigorúbb végeredményű életpálya tükre. Húsz, huszonöt, harminc év küzdelem visszahatásait látni itt. Konstatálni, hogy ha ez a küzdelem a kívülálló számára eseménytelennek, talán még nyugodtnak tűnt is, mindazonáltal rombolt, emésztett. És ha a forradalmakra talán vitatható ráfogni, hogy törvényszerűen felfalják önnön gyermekeiket, a pedagógiában igen kézenfekvőnek látszik tűnni ez. (Vagy legalábbis látszott — módosítsuk így, ha a fentieket valaki esetleg mégis túlzónak találná.) E küzdelem kevés katonája halt szép halált. Legtöbbjük halála ugyan szépnek lenne nevezhető abban az értelemben, amennyiben az erkölcsi győzelem kétségkívül felemelő. De nem tudom, a végére maradt-e bennük annyi erő, hogy ezt fölismerjék, és ha ennyi volt, volt-e még annyi, hogy erőt is merítsenek belőle? Hosszú élet csak nagyon kevesüknek adatott. Elmagányosodtak. Tüskét növesztettek. Legföljebb, ha gúnynevüket emlegették abból a gyilkos szükségszerűségből eredően, hogy a hibák gyakran szívósabbnak bizonyulnak és makacsul túlélik a porlékony eredményeket. Különben tökéletesen megfeledkeztek

róluk. Évtizedekig álltak a katedrán. Ezer és ezer órát átbeszéltek, rezegtette hangjuk a levegőt az osztálytermek négy fala közt. Aztán ezek a rezgések elcsillapodtak, csend lett. Munkájuk végeredményét kutatandó, a nemzedékekhez kellene fordulnunk, amelyek tagjai kezük alatt nőttek fel. A tudás azonban, amelyet többkevesebb sikerrel átplántáltak beléjük, óhatatlanul elszemélytelenedett. Különben is ez volt a dolguk — mondhatnánk. S ha sikerül is megvonnunk életpályájuk iskolán belüli részének megnyugtató helyességű mérlegét, nem mondhatunk le a további kérdésekről. Azzal, hogy diákokat tanítottak, vajon eleget tettek-e emberi kötelezettségeiknek? Nem próbáltak-e kilépni a szűk falak közül, módosítva a hamvát vesztett régi latin mondást olyképpen: nem az iskolának, az életnek tanítunk? Próbálták-e megváltoztatni maguk körül a világot, túllépve a pedagógia partikuláris praktiumán, s ha igen, hol és miben tudnak elszámolni a sikerről, és ha mégsem, a kudarcért magukat hogyan okolják? Tanársors — mondtuk. Lám, az önpusztító pálya végén is csak kérdőjelek meredtek, utánuk pedig a kétely három pontja, jelezve, hogy a pálya véget ért ugyan, de eredményeinek összegezésében nem jutott el arra a pontra, hogy megnyugtatóan lezárható lenne. Groteszk emlékbeszéd. De illenék-e más hozzá? Nem lenne-e kegyeletsértés a szemforgató és utólagos igazságtevés, amelyet az utókor bírósága rutinosan és nagy számban szolgáltathat ugyan, de amely a dolgok rendjén nem változtat, legföljebb az utódok lelkiismeretén könnyít steril, olajozott gyorsasággal.

Vajon mit gondolt T., amikor tükörbe nézett? Eszébe ötlött-e régi daliás önmaga a barázdált, szakállas arc láttán, amelynek csontjaira pergamenszerűen rászáradt a megráncosodott bőr? Vajon mit gondolt, amikor menekülve az emberektől, a fal mellé húzódva, senkire se nézve végigsuhant a forgalmas utcákon, akár egy jelenés, amiből kiveszett már az érdekfeszítő aktualitás. A gimnáziumba sietett, a hatalmas könyvtárba, várták a görög, a latin auktorok. A latinokat csak olvasta. A görögöket szerette is. Amazt utánzatnak tartotta, visszfénynek. Emezt eredetinek. Ha volt is még véleménye a világról, hallgatott. Forgatta a megsárgult lapokat. A fény becsorgott az ablakon, kint traktorok dübörögtek, a határban tsz-tagok szedték a gyapotot, száz lépésnyire — a pártbizottságon — a legújabb határozatról vitatkoztak. Észrevétlenül távozott. Ismerősei közül is sokan csak évek múlva tudták meg, hogy már régen eltemették.

A FŐTÉR

Iván mellett az országút utcává szűkülve fut tovább, miután az emelkedőn felkapaszkodott. Innen már látni a főtér fáit és egyik oldalát, amelyet a hajdani nagyszálló szürkésfehér, barokkos beütésű tömbje zár le. De erről legelőnytelenebb a tér megközelítése. Az alföldi városok tágasságához szokott szem a sok és nagy térség látványa után szűknek érzi a két házkocka közötti rést. Rossz a légtéraránya, mondanák az építészek. Az érkezőnek mindenesetre az az érzése, hogy a házak agyon akarják nyomni, a keskeny járdán menet. Még észak felől is jobb jönni, a széles és nagyon forgalmas második főutcán, habár ez is eléggé szerencsétlenül fut bele az aszimmetrikus főtérbe. A folyó felől érkezőt fogadja a legszebb látvány. A széles utca fái közt haladva mind több és több tárul fel előtte a térből, amelyet utak szabdalnak át. Először a nagy platánfát látja meg, aztán a Kossuth-szobrot. De jobbról rögtön a majolikaépület is kibontakozik (rendeltetését egyelőre elhallgatjuk). Mögötte a református öregtemplom komor tornya. A templomtestet a fáktól még nem látni. Aztán a lovát ugrató huszár, majd az egykori bank-takarékpénztári épület groteszk kupolája, és végül a tornyos-árkádos városháza. Fák, ágyások, virágok, parktükrök, pázsit, padok, székek. A magyar kisvárosok főterét a szükség és a kívánalom formálta ilyenné. Itt mindent megtalálni, ami csak számított valamit ezekben a helységekben, amelyek a visszamaradottság állapotát tudták-tartották természetesnek. Itt volt a hatalom háza, aztán itt az istené. Itt volt a tükrös kávéház, a pénz őrzőhelye, a nagytakarék. Még a bíróság is, ha egy kicsit oldaltabb szorulva is, mert azzal azért már csak nem illett annyira büszkélkedni. Itt mindig nagy volt a forgalom. Sétáltak az úrihölgyek, levegőbe bámultak a munkanélküliek, néhány nyugdíjas hasát süttette a napon. A külső részekből érkezők ügyes-bajos dolgukat jöttek intézni. A korsós lány szobránál vizet ittak, aztán belestek az étterem ablakán — már ahol engedte nyújtózni a tekintetet a függöny. Megilletődötten mentek tovább, a főutca üzletsora felé: bent jártak a városban.

A főtér arculata legelébb igen sajátos módon változott... Hiszen az emberek a szükségüket mindig elvégezték. Hogy addig hol, igazán nem tudni. Ám valaminek történnie kellett, hogy egy azzal kapcsolatos épület megépítésének igénye olyan sür-

getőleg fölmerült. Akkoriban mindenkit magával ragadott az építés vágya. Ez az épület nem volt az egyetlen, amelynek alapjait ebben az időben rakták le, de nemcsak azzal tűnt ki a többi sorából, hogy a főtéren, majdhogynem a városháza tövében kapott helyet. Rendeltetése is sajátszerű volt. A százas elől csupán az egyest kell elemelnünk, hogy megkapjuk lényegének absztrahált, ám ebbeliségében is kifejező jelét. A rendeltetés ugyan pusztán a célszerűség kívánálmai kielégítésével terhelte a tervezőket, akik azonban — mások egyetértésének sugallatára is — többre törtek. Így történhetett, hogy egy intézmény, amely szűkre szabott, lévén feladata mindössze az, hogy bizonyos szükségleteket kielégítsen, megépültével korszerűségben is, külcsínben is ugrásszerűen az élre tört. Akaratlanul is hirdetni, mondhatni reprezentálni kezdte a fejlődést, noha annak sem hirdetésére, még kevésbé reprezentálására egyáltalán nem volt, nem is lehetett volna hivatott. Mint kiderült, alig húsz évnek kellett eltelnie, hogy bebizonyosodjék: a tervezők messze megelőzték a kort. Egyre-másra épülni kezdtek az országban a hasonló rendeltetésű és majolika borítású házikók... De itt, már húsz évvel ezelőtt, a helybéli, dolgát végezve, Európában érezte magát. Majd megkönnyebbülvén: újra otthon. Betért az első mellékutcába, amelynek földútja volt. Az árokban piszkos lé fortyogott. Csatornát nem látott még ez a föld, és a sarki ház, véletlenül éppen az iskola, féligmeddig vályogból volt. Ám a dicsőség vágya is sarkalló... A másik, hasonló célú intézmény születésének története talán kevésbé romantikus, de úgyszintén nem tanulságtalan. Ez esetben nem megelőzni akarták saját korukat, hanem példában követni a már fejlettebbeket. A fővárosokban, kontinensszerte ugyanis bizonyos idő óta már a süllyesztés módszerét alkalmazták, elérve, hogy az intézmény ne ronthassa se a városképet, se a közszemérmet. Ellesésre méltó ötlet. El is lesték. Az anekdota — a nagyotmondás költészete — szerint a terv megvalósításával kapcsolatban mindössze ilyen aggály mutatkozott: ha föld alá süllyesztjük, akkor nem látják, hogy van. Döntő érv lehetett. A maga módján frenetikus, szívmarkoló, mellszorító, önérzetet birizgáló. Az építményt földbe süllyesztették. A példa szerint. Ám csak félig. Így a vak is láthatja, hogy van, mert megbotlik benne. Cementgurtnik, csövek, kémények merednek ki a földből. Igaz, nem nagyon. Csak úgy mellmagasságig. Ellátni fölöttük az épületekig, amelyek gőgösen emelkednek a magasba.

KERÉKPÁRON

A „politikát" mindig a szomszédos városban csinálták. Az volt a kultúrcentrum, a környék központja. Ott volt a határátkelőhely, a folyó, a pesti fővonal, ott ömlött a Tiszába a Maros... Ott volt az egyetem, az árvíz utáni újjászületett városszerkezet... Itt viszont... A város nemcsak a Tiszától esett messze. Elkerülte a pesti fővonal is. Itt az ellenzékiség dívott. Annak kenyerét ették, büszkén. Noha kicsi is volt, keserű is volt. Minálunk úgy-ahogy eltűrték az ellenzékiséget — egy bizonyos határig. De nagy árat kellett fizetni érte. A kormányzat vaskézzel szorította az ilyen helységek nyakát, nem engedte lélegzethez jutni őket. Beszélni beszélhettek, de érezniük kellett, amint megfagy körülöttük a levegő. Kölcsönt nem kaptak, szubvenciót nem kaptak, előnyös ajánlatot nem kaptak, munkaalkalmat nem kaptak, újabb közintézményt nem kaptak. Ami volt, az is sorvadozni kezdett ebben a fene nagy vákuumban. Az urak meg, ha tessék-lássék módra ellenzékieskedtek is, azért csak urak voltak. Hogyne lett volna nekik fejőstehén a város is. Egyik téglagyáros honatyája rásózta egész készletét. A közutakat sorra kikövezték, élére rakott téglák százezreivel. Az egyik tégla jobban kiégett, másik kevésbé, egyik bírta a forgalmat, a másik elkopott. Most a lelkét is kirázza az erre biciklizőnek a múlt.

Itt különben is tömegközlekedési eszköz a kerékpár. Igaz, másként ki tudná a városrészek közti irdatlan távolságokat végigkutyagolni. A város mint egy nagy lepény terül el a síkságon, és minden korszerűsítési szándék ellenére egyre terjeszkedik. Széleiről a központba — jól szervezett tömegközlekedés hiányában — jármű nélkül úgyszólván lehetetlen bejutni. Sem idővel, sem energiával nem bírná, aki huzamosabb időn át ezzel próbálkozna. Ezért aztán ellepik az utcákat a kerékpárosok. Fiatalok, öregek, férfiak, nők szorgalmasan kerekeznek a keramit kockás utakon csakúgy, mint a betonon, a zötyögtető téglákon, s a többségben levő földutakon. Nélkülük már kihaltabb lenne a város, az utca meg színtelenebb.

A cukrászda előtt glédában állnak a biciklik. A törzsközönség nagyobbik fele is kerekezve érkezik. A helyiség L alakú, belső szára kiöblösödik. Az ablakot nehéz függöny védi, belülre viszont egyáltalán nem jut el a természetes fény. Van itt minden: kemenceszerű cserépkályha, lécekből formált álmennyezet, tükrös oszlop, korláttal zárt galéria. Itt délelőtt is ég a villany. Ha meggyújtják. „Kezét csókolom...

Szervusz... Ma nagyon hideg lesz... Két napig nem láttuk, talán betegnek tetszett lenni... Jaj Bucikám, olyan édes a frizurád... Igen, a szokásos szimplát, sok habbal."... Az a szőke most jött Kopáncsról, a reggeli vonattal. Minden délelőtt itt ül. Kicsit szomorúan, kicsit reménytelenül. Egy szimplát kér, később, fél óra múlva egy pohár szódát. Minden ajtónyitásra felkapja a fejét. Fülében a két nagy aranykarika egyből hintázni kezd a hirtelen mozdulatra. De nem jön oda hozzá senki. Nagykabátja kissé már kopottas, színe is fakulóban van. A leértékelt áruk vásárán vehette. Cipője kitaposott, harisnyája ráncot vet a bokája fölött. G., aki fél tízkor szokott átszökni ide a szomszédos hivatalból, miután a kóstolóban felhajtott két deci pusztamérgesit, míg kavargatja a gőzölgő feketét, és érzi, hogy agyába kezd belezsibbadni az ital, időnként odapillant, igyekszik a szemébe nézni a hirtelen jött bátorság merészségével. Megszólítani még sose merte, pedig egyszer már egymásra is mosolyogtak. És a nő, aki a reggeli vonattal jön mindig Kopáncsról, továbbra is egyedül ül, nem messze a kemenceszerű cserépkályha monstrumtól, ott, ahol már a belső helyiségben van, de ahonnan kilátni még a külső traktusba. De G. ma Pesten van, és különben is elmúlt már tíz óra.

Y.-né X.-nével érkezik. X.-né fáradt, az éjszaka migrénje volt. Y.-né újabb dolga előtt ugrott be ide egy gyors feketére, szipkából szívja a cigarettát, kérdéseket tesz fel, válaszol, figyel, elhallgat. X.-né időnként homlokához szorítja keskeny, sápadt kezét, amelyen átüt az erek sötétje. X.-né öregszik. Pedig a szépségén kívül nincsen semmije. Akkor volt fiatal, amikor a fehér szívarc volt divatban. A szájat is szív alakúra festették. Igen, a Szeleczky Zita volt az ideál, de néha a Karády is. X.-né tizennyolc éves volt akkor. Itt érettségizett, a leánygimnáziumban. Legszebb lánya a városnak — mondták róla. Törékeny típus volt. Kis kéz, aprócska láb, nádszál derék, alig domborodó keblek, finom vonású, gyorsan piruló arc. A Felvidékről kerültek ide, a harmincas évek elején. Errefelé másmilyen volt a nőideál. Persze, hogy feltűnt, kitűnt közülük. Itt az erős test dominált. A vaskos, gyaloglást jól bíró láb, a gyerekszülésre termett csípő, erős mellek. Úrnak-parasztnak ez kellett. Ő másmilyen volt. Mert elütött az ideáltól, talán azért vágyakoztak iránta jobban. Végül a kis bajuszú férfit választotta, aki ruganyos léptekkel járt, és reggelenként kilovagolt. Ó, dehogy sejtette róla, hogy csak egy évtized kell hozzá, és ez a dús fürtű ifjú csupasszá kopaszodik majd, lépteiből kivész a ruganyosság, és olyan pocakot ereszt, amely rosszabb a lidércnyomásnál is... Y.-né idősebb nála, de fiatalabbnak látszik. Y.-né, aki most vele beszélget az időjárásról, a tegnapi társaságbeli este történetéről, csip-csup dolgokról, semmiségekről... Y.-né, aki végül feláll, mert öt perc múlva kezdődik a dolga, és három perc az út odáig... X.-né még marad. A gyerekek iskolában, a nagymama majd megfőzi az ebédet. Az ura különben is diétás kosztot eszik a munkahelyi étkezdében, csak este jön majd haza. Még itt az egész nap üresen. Mint egy szita, amin a pillanatok átpörögnek, mielőtt végük lenne... Még egy duplát kér, és egy kicsit bosszankodik, amikor odaül hozzá az iparos felesége, aztán meg az iparosnő, aki szerdán délelőtt „nem rendel", és ilyenkor szieszt̀ázik. De azért mosolyog. Hiszen „összejárnak". Hetenként háromszor, mindig másnál, öten-hatan, házaspárok. Lassan már húsz éve.

POLGÁROK KÖZÖTT. I.

Talán a társasági élet változott errefelé a legkevesebbet. Mint társadalmi tényező ugyan eljelentéktelenedett, de azok körében, akik szeretik mutatni magukat, mitsem vesztett fontosságából. A szabályok is jobbára megmaradtak. Többnyire kínosan kell ügyelni egy sor dologra, amit ha az illető elvét, foltot, bélyeget szerez, ezt aztán nagyon nehéz eltüntetni. Pontosan számon kell tartani, kihez mikor kell elmenni, kit mikor kell visszahívni. Úgy kell összeválogatni a társaság tagjait, hogy jól kiegészítsék egymást. Tisztában kell lenni azzal, ki kit szeret, s még inkább azzal, ki kire haragszik. Két haragost egy helyen összehozni — nagy vétek. S végül a házigazda issza meg a kalamajka levét. „Képzeld, mit csinált..." Ügyelni kell arra is, hogy a névnapra kapott ajándékot pontosan ugyanolyan mérvű ajándékkal viszonozzuk. Ha lehet, egyezzünk meg abban is, hogy az ajándék nem haladhatja meg az X forint értéket, mert a játékban olyanok is szeretnének részt venni, akiknek a nagyobb összeg már kínos megterhelést jelentene. Lévén, hogy egyeseknél ugyan fenn az ernyő, de nincsen kas. Ha valahová, ahová eddig bejáratos voltál, nem hívnak meg, s ha ott, ahol legközelebb vendégségben vagy, a meghívást elmulasztó másik ismerős nem jelenik meg, biztos lehetsz benne, hogy valami hibát követtél el, amit miatt ki akarják hűteni körülötted a levegőt. Kisezernyi okra gondolhatsz. A háziasszony helyett X.-nének mondtál egy ártatlan bókot. Felül kere-

kedtél egy olyan vitában, amelyben alul kellett volna maradnod. Fancsali képet vágtál, amikor ittál a házigazda borából, amit ő nagyra tart. Nem dicsérted eléggé a háziasszony főztjét. S ha olyan ostoba vagy, hogy adsz valamit ezekre a dolgokra, akkor hamarosan az lesz az érzésed: méregkeverők, cselszövők közé kerültél. Taccsra akarnak tenni, ki akarnak közösíteni, másokat arra próbálnak rávenni, hogy ne álljanak szóba veled. Kiderül rólad, hogy ostoba vagy, gátlásos vagy, gátlástalan vagy. És még sok minden. Pontosan tudod, mi vár rád, hiszen jó néhány ilyen játékban részt vettél már, legföljebb nem te voltál az áldozat. Esetleg csupán az vigasztalhat, hogy a konok szükségszerűség előbb-utóbb mindenkire sort kerít, lévén a résztvevők száma véges, így az áldozatok — pusztán idő kérdése — majd szerepet fognak cserélni önnön hóhéraikkal.

Ám a kivételt ne emeljük szabállyá. A társasági élet azért inkább mégiscsak békésen hömpölyög. Akik összejárnak, tíz, tizenöt, húsz éve ismerik egymást, többnyire jobban a saját tenyerüknél. A férfiak többsége hamar megfáradt ember, aki megszokásból tűri az asszonyt. Eliszogatnak, elpolitizálgatnak. Pocakosak, izzadók, kopaszodók. A munka úgy-ahogy leköti őket, azon kívül csak az ital marad, a meccs meg a kártya. Néha, egy-egy nagyobb ivászaton talán felvillan bennük: jó lenne azt a szemben ülő kis nőt megszerezni, de nem nagyon törik magukat, mert a lebonyolítás sem túl egyszerű, és a kockázat is igen nagy itt, ahol az ötvenedik utcában is ismerősök, ha nem rokonok köszönnek rá a párosan sétálókra. Az asszonyok egészen mások. Életük jobbára eseménytelen, ezért önként kínálja magát, szinte megváltásként számukra az exhibicionizmus. Orvos, lelkiatya, jezsuita, parázna egyaránt munkálkodik lényükben. A lélek halk rezdüléseitől a naturáliák vérbő zuhatagáig minden lejátszódik itt, mint egy kisajátított színpadon, ahová idegeneknek tilos a bemenet. Izzadó lábak, a száj barlangján át bűzt okádó gyomrok, említésre méltó aranyerek, folyással küszködő ölek, keléses mellek, rendhagyó vérzések, a méh különös gyulladásai... Minden teret kap itt, olyan részletességgel, amit csak a jól edzett gyomor tud elviselni huzamosabb ideig. Ők már megszokták. Igaz, becsületesen játszanak. Előbb magukat szolgáltatják ki egymás előtt, olyannyira, hogy aztán egy életen át egymás rabjává teszik őket a kétségbeejtő mennyiségű, senkire nem tartozó közös titkok, amiknek mindegyikükre vonatkozóan valamennyiük részletes tudója. Néha összevesznek. Ilyenkor aztán húsz, harminc, ötven, nyolcvan ember értesül olyan legféltettebb titkok tömegéről, amelyeken a rágalom is csupán szépíteni tud, mert már önmagukban annyira szégyenteljesek, hogy a legkíméletlenebb szavak is csak enyhítenek rajtuk. Testüket jobbára kivetkőztette normális méreteiből az öregedés. Az egyik elhízik, hogy a karosszékből is ki akar folyni, a másik megszikárkodik, csupa ín lesz, zörgő csontú szárazság. Bármennyire megborzad is tőlük az ember, közelebbről megszemlélve őket, egy bizonyos idő után nem tudja elfojtani irántuk érzett sajnálatát. Látja rajtuk: annyira szeretnének élni, és ez soha nem adatott meg nekik. Lánykorukban hercegekről álmodoztak, akiknek karján majd diadalmasan meghódítják a világot. Aztán egy átlagember feleségül vette őket, aki hamar rájukunt, és talán nem is lehet hibáztatni érte. Ha idők folyamán nem veszett volna ki belőlük a bátorság, amelyet ifjúkorukban tán magukénak mondhattak, és ha a várható büntetés nem volna olyan elszörnyesztően nagy, talán ölnének: szívébe mártanák a konyhakést, baltával vernék szét a fejét, vagy egy jól kiszámított pillanatban mérget itatnának vele... De a merszük már régen elpárolgott. Ezért csak elmesélik, hogyan fekszik rájuk, mint szuszog a fülük mellett... Hogy röfög, vinnyog, amikor végre izzadva sikerült kipréselni magából, amit akart... Milyen a pállott zoknija, koszos gatyája... Hogy hetente hányszor, hogy milyen napszakban és milyen testhelyzetben... És hogy mindez köpedelem... A férj, aki békésen kártyázik a másik sarokban, talán el sem tudja képzelni, hogy az undornak milyen mélyre süllyesztő helyzeteibe alázzák őt a gyorsan pergő asszonyi szavak... Aki egyszer végighallgatta őket, ezekre az emberekre többé nem tud tisztelettel nézni, csak borzongva, utálkozón, miközben gyomra kavarog. Már nem is emberekként szemléli őket, hanem különböző elfajzott biológiai folyamatok illusztrációiként. Pedig emberek. Nem rosszabbak, mint másutt, mások. Békésen kártyáznak a sarokban. Látják az asztal fölött összehajoló asszonyfejeket: — Ilyenek az asszonyok — mondják. Talán még nevetnek is hozzá. Már ahogy az ember a saját viccén nevetni szokott... Asszonyaik megpróbálják összekaparni szép emlékeiket. A legtöbbnek még szeretője se volt. Diákkori csókolódzásokat kell felidézniük, a borzongás csak annyi bennük, hogy az egyik akkor egy pillanatra nyirkos tenyerét ráfeszítette a mellükre. Egy távoli rokon egyszer náluk aludt és a fürdőszobába vezető keskeny folyosón átkapta a derekukat, ujjai belemélyedtek a húsukba... Még most is egymásra feszül a combjuk, ha arra gondolnak, milyen erővel adták vissza mohó, harapásos csókjait. Pedig mindez nem

tartott tovább néhány pillanatnál, és a rokon különben még aznap délelőtt elutazott, azóta se látták... Emlékeiket közreadják, kicserélgetik, mint gyűjtők a bélyeget. A szerényre sikerült szexuális eltévelyedések így előbb-utóbb köztulajdonná minősülnek, és nemsokára elkövetkezik az az idő, amikor két emléket összevetve már nem tudják megállapítani, hogy melyik volt az övék, és melyiket tulajdonítja jogtalanul nekik a csalékony önérdek mohósága... Egyszer közéjük vetődött egy elvált ember. Jól megtermett férfi volt, pirospozsgás arccal, gondosan ápolt kis Jávor-bajusszal. Akivel beszélt, annak mindig jól a szeme közé nézett, fekete szeme volt. Az első estén minden nő beleszeretett. Csak vele akartak táncolni (mert akkor táncoltak is). Legjobban a férjek örültek: végre valaki, aki leköti az asszonyt. Jól van, pajtikám, te úgyse iszol, kártyázni se tudsz, szórakoztasd csak az asszonyokat, legalább nem zavarnak bennünket a hazamenéssel, nem méricskélik, hány cigarettát szívtunk, hány pohárral hajtottunk fel... A Jávor-bajuszos szerette a nőket, túlságosan válogatós se volt, itt is hamar felfedezte azokat a formákat, amelyeket elviselhetőknek talált. Benne is lett volna a játékban, de már a második alkalommal visszarettent a feléje türemlő vágyak egyöntetű mohóságától. Kezek ragadtak rá, az asztal alatt térdek gyömöszölték, párnás keblek súrlódtak a felkarjához, félreismerhetetlen vonzású pillantások perzselték. Érthető, ha elmenekült, tragédiákat megelőzendő. Az asszonyok néhány napig altatóval aludtak, vizes ruhákat váltogattak lüktető homlokukon, és büdös ribancnak titulálták egymást. Aztán kezdődtek elölről a hétköznapok. Már nem is emlékeznek pontosan, melyikük akart először italt kotyvasztani. Addig csak egy-egy kortynyit ittak, a férj poharából, aki haragudott érte, de rájuk hagyta. Néha konyakos meggyet ettek, és amikor már kis halomba gyűlt előttük a sztaniolpapír, csillogni kezdett a szemük, hadonásztak, egymás szavába vágtak, harsogva nevettek... Ha jól belegondolunk, nem érthetetlen, miért akartak kitörni abból, amibe a hétköznapok, amibe sorsuk taszította őket. Eléggé siváran és kilátástalanul teltek napjaik. Koruk előrehaladtával különböző bajok, betegségek kezdték környékezni őket. Egy részük fájdalommal is járt, de valahány mindenképpen kihatott közérzetükre. Először stabilitásuk ingott meg. Hangulataikban mind nagyobb tért hódított a szeszélyesség. Örömök különben is ritkán boldogították őket, viszont gyorsan letörtek, letargiába taszította őket a kilátástalannak és reménytelennek ítélt holnap. Minthogy különös dolgokat már tényleg nem várhattak az élettől, kénytelenek voltak érzelemvilágukra és fantáziájukra hagyatkozni. A tétlenségben eltöltött évek belterjessé és túlburjánzóvá tették mindkettőt. Logikus, ha erre az útra lépve mind messzebb kerültek a realitásoktól. A realitásoktól, amik azonban mégiscsak voltak, amikbe minduntalan beleütköztek, amik rendszeresen felsértették a lelküket. Gyógyulni, majd védekezni akartak. Először almabort főztek. Aztán valaki kitalálta, hogy főzzenek meggybort. Kontyalávaló — nevettek a férfiak, és térdüket csapkodták. Egyszer a „rendes" borral is megpróbálkoztak. Most a konyaknál tartanak, de délutánonként már keverni kell mással is, hogy jobban hasson. Kiszalad arcukból a vér, ha véletlenül abba a helyzetbe kerülnek, hogy nincs igazuk. Érzékenységük egekig csap, és a nap egy bizonyos szakában már mindenre felcsattannak, azt hívén, hogy sértegetni akarják őket. A férjek beletörődő közönnyel szemlélik ezt a csüggesztő végeredményű metamorfózist, pedig már sok mindent megértek, és nem szívesen kockáztatják megmaradt érzelmeiket.

POLGÁROK KÖZÖTT. II.

Azonban nem kevesen vannak olyanok is, akik a mértékletesség erényét gyakorolják. Alkonyattájt, de legkésőbb vacsora után kezdődnek ezek a beszélgetések, amelyeket többnyire csak az új napba forduló éjszaka szakít meg. Természetesen nem kell rosszra gondolni: anarchizmust alig tapasztalni. Józan, megfontolt emberek ülik körül az asztalt. Itt senki nem gondol a világmegváltásra. A szenvedélyek helyét a közlés és a magyarázat kényszere foglalja el. Vizsga ez, a normálistól eltérendő azzal a különbséggel, hogy az összegyűlt társaság minden ítésznél keményebb ítéletű bíró. Így érthető, ha mindenki szeretné megszerzett tudását nagy fényerejűre fókuszolni, egy-egy összejövetel időpontjára koncentrálva azt. A részletek kifejtésére nincs idő és lehetőség. Mindenkinek meg kell adni a jogot, hogy a véges terjedelmű időszakaszban közrebocsáthassa erre az alkalomra tartogatott véleményét. S mert ráadásul a véleményezendő témák száma ijesztően nagy, s a tárgykörök, amelyekre kiterjednek, szintén számosak, talán érthető, miért nincs mód a motivációra. Ez mentség is, magyarázat is, hogy egy-egy elhangzott vélemény miért hat itt az ítélet erejével, miért tűnik kinyilatkoztatásnak, noha csekélyke tartalma látszólag mintha nem indokolná ezt.

A beszélgetések jobbára minden alkalommal felölelik az irodalom, a zene, a műtörténet gazdag problémavilágát. A tudomány és a művészetek ilyen gazdag tárházának birtokában nem tűnik logikátlannak, ha a dialógusok részesei úgy érzik: kiemelkedtek az átlagból. Ebbeli törekvésüket tartósítani is szeretnék. Ezért magatartásukban, tájékozódási és érdeklődési körükben fokozatosan arra kezd esni a hangsúly, ami az átlagtól elválasztja őket. Így amikor annak szintje a megszerezhető tudás egy bizonyos érdemes minőségéig tör, akkor ők a véleményezhető világ olyan terrénumait kezdik kutatgatni, amelyek az átlagos elmék számára már tényleg megközelíthetetlennek tűnnek. Ha ilyet nem találnak elegendő mennyiségben, akkor nemes célkitűzésből ugyan, de kénytelenek művi úton homályba burkolni a jelenségek, produktumok egy jól körülhatárolt körét, ahol immár háboríthatatlanul kívánnak uralkodni. Az alkotás biztosította gátlástalan önkifejezés képessége nem adatott meg nekik. A rettegés, hogy visszacsúsznak oda, ahonnan kiemelkedni szeretnének, oly nagy, hogy időnként túlzásokra is ragadtatja őket, amely túlzásokat bocsánatos bűnként is kezelhetnénk, ha elterjedtségük nem öltene olykor az elviselhetőnél nagyobb méreteket, amelyeket a stílus tartózkodását feloldva talán betegesnek, és ha még markánsabbak kívánnánk lenni, talán eltorzultnak is nevezhetnénk. A versenyző, aki kipróbált ellenfelei körében már rég nem talál legyőzőre, s aki ennek ellenére makacsul a már kipróbált körből választja ellenfeleit, így meg nem ismerhetve a reális képességek maximumának etalonját, könnyen eshet gigantomániába, és gyakran esik is, az irrealitás felé eltolva önnön képességeit. A távlatot vesztett körülmények az aránytévesztésnek olykor megdöbbentően szomorú példáit produkálják. Az ennek következtében kialakult hamis tudat pedig végül orvosi vizsgálódások tárgya lehet, bizonyítva, hogy látszólag normális lépések (összegeződve) a konkrét és talán nem rosszindulatú tudat-deformáció különféle, sajnos igen változatos formáiba is torkollhatnak. Persze csak akkor, amikor az elkorcsosult tudat már az önkorrekció képességét is elveszítette.

Akadnak, akikbe a művészből is szorult valami. Ők lángolva-lobogva, szenvedéllyel viszik véghez az önpusztítás nagy munkáját. S környezetük, amely létrehozta őket, képmutató vagy talán nagyon is megérthető módon nem önmaga meghosszabbított árnyékát szemléli bennük, hanem megmosolyogja őket, afféle „ilyen is van" látványosságként kezelve mindannyiójukat, kis lenézéssel, bár nem jóindulattalanul. Kör-négyszögesítők, perpetuum mobile-továbbfejlesztők egyaránt akadnak közöttük. X. állítólag héber nyelvemlékeket fordít az Akadémiának, ötven év óta. Y. szerint a világ az abszolút nullpont állapotában éri el fejlődésének csúcspontját. Ezt bizonyítandó, több kötetre rúgó egyenletrendszerrel rendelkezik. Z. tizenöt év óta írja filmforgatókönyvét, amely a világ legnagyobb filmforgatókönyve lesz. Arról fog szólni, hogy egy művész ötven év után visszatér szülővárosába (melynek leírásában erősen a helyi viszonyokra ismerni), összetalálkozik régi ismerőseivel, sőt szerelmével is. Rájön, hogy közben elszállt a fiatalsága, erre összetörve távozik, miközben szól a zene. A forgatókönyvnek természetesen még csak egy része készült el. A befejezéshez még évtizedek kellenek. És ott van N., akinek nincsen műfaja. Kint perzsel a nap, ő ül a lefüggönyözött ablakok mögött, mély fotelben. Zenét hallgat. A kocsiúton szekér húz el, a macskaköveken zötykölődő kerék zaja még az ablaküveget is megremegteti. Most a preklasszikusok vannak soron. Monteverdi, aztán sokáig Corelli. A falon komor, mély tüzű képek, a nehéz kerek asztalon egy pöcsös kamasz, bronzból. A Supraphon lemez kissé már kopott. A hegedűkből áradó csipkézett dallamot egyhangúan ellenpontozza a beleszövődő kopogás.

X.-né valamikor iparművész akart lenni. Munkái, amelyekkel valami benne élőt ki akart fejezni, ott hevernek a fiókjában. X.-né irigyli Y.-nét, aki bármekkora zseni is, olyan anyaggal dolgozik, amit nap mint nap meg kell szilárdítani, mert különben elpárolog, s mert ez a megszilárdítás munkát kíván, rendszeres, a dolgoknak értelmet adó állandó munkát, állandó tevékenységet, aminek ráadásul még felemelő célszerűsége is van, a tudás hasznosításának módozataiban testet öltve.

AKI VILÁGOT TEREMTETT

Talán megérthetjük a nagy írót, aki örömmel jött ide, és aki saját bevallása szerint életének legboldogabb esztendeit töltötte el végül e város falai között. Hol érzi jól magát egy író? Természetesen ott, ahol befogadják, ahol szeretik. De ez a jóérzés csak ahhoz elegendő, hogy az itt-tartózkodás célszerűségét a hétköznapi elégedettség bűvkörébe vonva nyugtázza, majd igazolja. És az igazán jó író ennek hiányát valószínűleg kevésbé fájdalmasan konstatálná, mint amennyire meglétének örül. Az írónak talaj kell, ahol biztonságban érzi magát, tudva, hogy holnapra is

meglesz a mindennapi betevő élménye, ami nélkül művészete bizony gyors fogyásnak indulhat. Az írónak szándékai és igénye szerint temperált atmoszféra kell, amelyben se légszomjjal nem küzd, se túlságosan lehangoló nyomás nem nehezedik alkotói közérzetére. Az írónak végezetül rá kell találni arra a nyersanyagra, amelylyel rokonszenvez, és amelyet meg szeretne változtatni, mert alkalmasnak találja arra, hogy változtató szándékának energiáit belefektesse. Így kapott ez a város döntő szerepet az író életében. S az csak természetes, hogy ez a hatás végül kölcsönös lett. A szomszédban, szinte egy kőhajításnyira volt a jóval nagyobb, jóval korszerűbb provinciaközpont, amely bizonyára fejlettebb életkörülményeket, sőt talán még nem középiskolai fokú elismerést is tudott volna biztosítani neki. Akiről beszélünk, mégis a másik megoldást választotta, ezt a félreeső helyet, amelyet éppen a végül már büszkén-makacsul vállalt elzártság őrzött meg ilyennek. Melegházznak, akváriumnak, amelyet azonban a nagy méretek és az igen eredeti vonalvezetésű kontúrok messze kiemeltek az átlagból, és tobzódóan dús élettel telítettek. Amely szertelen volt, deformált, néha siratni, másszor mosolyogni- vagy kigúnyolnivaló, és amellett áhítatosan, olykor kétségbeejtően magyar. Hiszen itt a nagyot akaró képzeletnek csak ritkán volt alkalma elrugaszkodni, és mindig igen visszamaradott viszonyok közé hullott vissza végezetül. A kitörni akarás meg-megújuló szándéka, a sok sikertelenséget követő megfáradás és elfásulás sajátos jellemeket szült, akik többszörös torzultságukban is őriztek valamit egykor oly figyelemre méltóan emberi vonalaik eredendő szépségéből. Egy, a nevezettnél jóval kisebb érzékenységű szellemet is rabul ejtett volna ez a világ, amely — szükségszerűen általános jellemzői mellett — sajátos öntörvényeinek működtetésével élte a maga életét: bővérűn, a holnappal talán nem is törődve, a tegnapról néha meg is feledkezve, de mindig nagy őszinteséggel önmagát adva, olykor büszkén, olykor szégyellősen, olykor a titkolni akarás rebbenéseivel is, másszor meg a kiszolgáltatott helyzetbe hozó öntárulkozás veszedelmes teljességével. Akiről szólunk, őt ez magával ragadta, de el is akarta borítani. Körülfogta a mosolygó vendégszeretet, fehér asztal mellé ültette, különös históriákkal árasztotta el, olyan figurákkal hozta kéztávolságnyi közelbe, akik mintha egy regényből léptek volna ki, amelyet Csehov, Tolsztoj és Dosztojevszkij együtt írt, és amelyet az érett Gorkij a maga fölismert elvei szerint szeretett volna éppen átdolgozni. Mi minden küzdhetett itt az író lelkéért! Az urambátyámos tegnap, a feltűnést kereső sznobság, a saját világán belül tomboló kisszerűség, az önmagát sárba veszejtő vidékiség. S hogy végül egyik sem győzött annyira, hogy az írói szándéknak közelébe férkőzzön, annak meg még csak a lehetősége se merült föl, hogy korrigálja azt, ezt sok mindennek köszönhetjük. Elsősorban persze éppen az ebben is megmutatkozó írói nagyságnak, amely benne élve, e világhoz sok szállal kötődve is szuverén tudott maradni, megőrizve aspektusának, gondolatainak, eszméinek és célkitűzéseinek önállóságát. Bizonyítva, az igazi alkotó élhet bárhol. A tehetség hiánya, a távlattalanság, de nem az ottlakás minősít vidékiessé.

Akiről szólunk, mivel ajándékozta meg e helységet, amelyiktől annyi mindent kapott? Nem bizonyult szűkmarkúnak. Mindenekelőtt tükröt tartott elé: nézd meg magad, ilyennek láttalak én, akit befogadtál, és akit képessé tettél arra, hogy megrajzolja arcéledet. A tükörtartó személye kiemelkedő volt, a tükörtartás ténye is oly nagyszerű, hogy érthetőnek talán valamennyire az, ha tudomásul vesszük, hogy sokakat ez a tény már önmagában kielégített. A tükörbe való nézést, mint lehetőséget megtartották, de mint megvalósíthatót sokszor ki nem aknázták. Vagy ha belenéztek mégis, elfátyolozódott pillantással tették azt, az ott láthatót körvonalaiban rögzítve, de az író által föltárt részleteibe bele már nem hatolva. Noha természetesen távolról sem csak és nem elsősorban rosszat fedezhettek (volna) fel a képmezőben. Ellenkezőleg. Akiről beszélünk, a legtöbbet adta, mind, amit csak alkotó adhatott. Ahogy Turner képeiről London utcáira a gomolygó köd, úgy áradt a regényekből, novellákból, tanulmányokból, esszékből a hely varázsa, az életforma magatartássá rögzített stílusa az itt lüktető entitás egész érrendszerébe. Továbbra is vitathatóvá téve, melyik volt előbb, a tyúk-e vagy a tojás, de arról már ítéletet mondva, hogy a tények felszínre hozása és formába öntése teremtés is, és a teremtett dolog nagy erővel visszahat az anyagnak arra a halmazára, csomósodására, amelyből végső soron teremtették. Bizonyos, hogy a dolgok attól jobban lesznek, még inkább lesznek, ha felfedezzük őket. Az író, aki a felfedezés hatalmas munkáját jobbára elvégezte, egy kicsit varázsló is, aki szellemet enged ki a palackból, tudva, hogy ez a szellem végül rakoncátlan lesz, és azt, hogy a palackba többé vissza nem kívánkozik. És a világot tulajdonképpen már akkor elkezdjük változtatni, amikor magyarázatához fogunk... Akiről szó van, őt nem kell félteni. Mint volt szerencsénk részletezni, tehetsége oly eredeti, olyannyira szuverén, hogy úgyszólván minden kísértés varázsával szemben kiállta már a próbát. De még nem tudni megnyugtató bizonyossággal, hogy ábrázo-

lásainak alanya és tárgya, e helység kimondhatja-e magáról ugyanezt. A reális önszemlélet csak keveseknek adatott meg, s azok se mindig éltek vele. A csábítás veszélye viszont — valljuk be — igen nagy. Itt mindenki joggal érezheti, hogy egy nagy író lovaggá ütötte, már csak annak következtében is, hogy a hozzája hasonlókat tollára tűzte. Az áhítat, ami e nagyszabású alkotói tevékenységet és annak kitűnő művekbe torkolló végeredményeit körüllengi, jogos, természetes formája is lehet az értéknek kijáró tiszteletnek. Csak odáig ne csapjon, hogy normává avassa azt is, amit e rendkívüli elme az általa ábrázolt világban létrejöttét illetően indokoltnak, ám jövőjét tekintve elvetendőnek talált. Nehogy arra essen a hangsúly, ami a beltenyészetté való növekedést serkenti — ahelyett, hogy a jövő felé tárnánk szélesebbre a kaput, amit az író, akiről beszélünk, nemcsak szélesre vágott, hanem eresztékeiben jól meg is olajozott.

ÉS VÉGÜL...

E sorok írója idestova tizenöt esztendővel ezelőtt, egy derűs, nyárias napon találkozott mindazzal, amiről itt próbált számot adni, és ami nyolc esztendőn át nemcsak megélhetésének helye, hanem fiatalságának egy jól körülhatárolt korszaka is volt. Emlékeivel akart szembesülni, amikor azokat papírra vetette, jól tudva azonban, hogy egyik tudatot a másik tudattól csupán a benne található s a világról leképezett modell torzultságának másszerűsége különbözteti meg: ezért sem kizárólagosságra, sem egyetemességre nem tört. Megelégedett azzal, hogy egykori tapasztalataiból fölépítsen egy kis házikót, aminek anyagát a világból vonta el, és most szeretné oda újra visszacsempészni: kötőanyagul hol az érzelmességet, hol a tárgyilagosságot, hol az együttérzést, hol pedig esetleg az iróniát választva. S ami felépült, csak annyira hasonlít az eredetire, hogy azt, közük van egymáshoz, el nem tagadhatni.

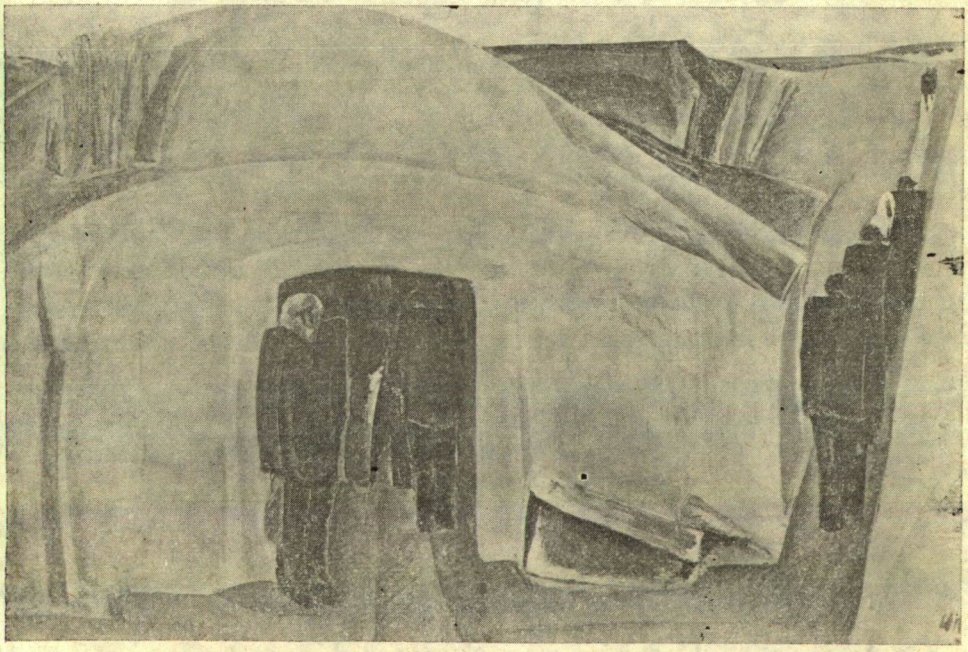

LÓRÁNT JÁNOS FESTMÉNYE: TEMETÉS